

Ki vagyok én?

Az önértelmezés, önteremtés mozzanatai
József Attila lírájában

- A tétel értelmezése
- A személyiségválság kora
- Nagy mesterek nyomában
- Egy új személyiségmodell: Tiszta szívvel
- Harmónia kívül és belül: Külvárosi éj, Óda
- Válság és útkeresés (egy okos társadalom, a Szeretet istene, a szerelem mint menedék)
- Hol rontottam el? – a számvetés versei
- Saját testével írott vers? (József Attila öngyilkossága)

A tétel értelmezése

- A cím megfogalmazása a neves József Attila-kutató, Bókay Antal József Attila-képét idézi, aki 2004-ben könyvben (József Attila poétikái), 2005-ben a Mindentudás Egyetemén elhangzott előadásában fejtette ki koncepcióját. Így fogalmazott a centenáriumon:

„Mint minden nagy költő, József Attila küldetése is abban áll, hogy sorsmodell, önértelmezési alapot ad nekünk, kései utódoknak (...) a magyar költészetben egy személyben hozta létre azt a költői forradalmat, az én, a személy azon új látásmódját, olyan újfajta önmagunkat, amelyet vele majdnem egy időben Európa és Amerika legjelentősebb kortárs költői is felfedeztek. Ez az új poézis lesz a magyar költészet következő 50-70 évének meghatározó tendenciája, továbblépési iránya is (...)

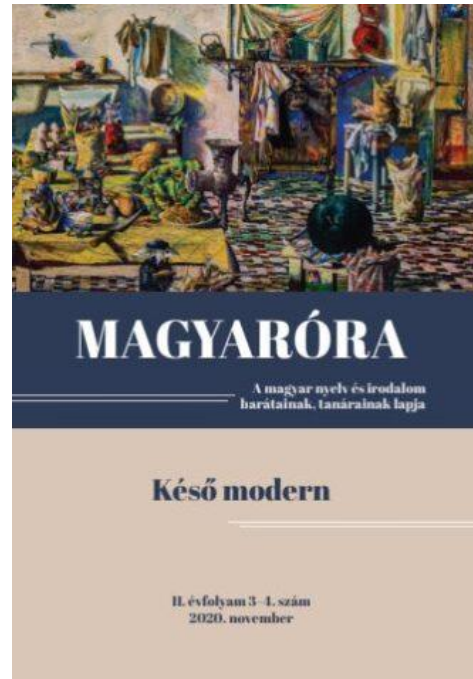
Lelki, kulturális történetünk kutatói **késő modernnek** nevezik ezt a világlátást, egy olyan átfogó szemléletmódot, amely egész a huszadik század végéig uralkodó háttére volt életünk, létünk megértésének.

Előadásomban József Attila fantasztikus teljesítményének az útját szeretném végigkövetni, azt próbálom megmutatni, hogy költői formákkal, képekkel, a nyelv varázsával a költő hogyan jelöli ki a modern ember lehetőségét, útjait önmaga felfedezésére.”

- A feladat tehát: **megmutatni azokat a mozzanatok**at József Attila pályáján, **amelyek különleges erővel világítják meg a késő modern kor emberének léthelyzetét és sorslehetőségeit**
- A nagy filozófus, Heidegger szellemében, aki a lírát nevezte az önmegérés és a világmegértés fő forrásának – a hiteles élet feltételének
- A továbbiakban erre teszek kísérletet. Részben Bókay nyomán, de főként a magam József Attila-felfogását követve, amelyet részletesebben is kifejték a honlapomon (ld. A későmodern kor magyar irodalma, s még inkább: Magyarórák videón)

A személyiségválság kora

- A késő modern a modern kor utolsó szakasza. **Az 1920-as évek végétől az 1960-as évek végéig számíthatjuk.** Erőteljesebben mutatkoznak meg benne a modern kor problémái: az értékválság, a céltalanság, az elidegenedés
- A krízis fokozódását jelzi a lírában az önmegszólító versek gyakorisága, az epikában az önkéntelen emlékezet szerepének megnövekedése, az abszurd dráma megszületése

- Új szakaszába lép a személyiség válsága: a személyiséget már nem egyszerűen nevelődés eredményének fogja fel, hanem mint önteremtő erőt
- „*A modern líra ennek a fordulatnak a terméke: **magának az autonóm énnak a sokféle hallható, de mégis itt, a versekben legtisztábban megformálódó hangja.** A költő a mélységet persze önmaga lelkében, e lélek bonyolult, olykor pokolian kínzó szóvá, nyelvvé változtatásában érte el*”- fogalmaz Bókay Antal

Nagy mesterek nyomában

- Az induló József Attila költészete még a modernség első két szakaszához, a klasszikus modernséghez és az avantgárdhoz kötődik. Jó költő már ekkor is, de még nem nagy költő
- Számos hatást befogadott. A Nyugat szimbolista-szecessziós líráját, a Kassák képviselte avantgárdot. Ösztönzést kapott az amerikai Walt Whitmantól, Villontól vagy az újnépíességet megszólaltató Erdélyi Józseftől is

Verseskötetei

Szépség koldusa, 1922

Nem én kiáltok, 1925

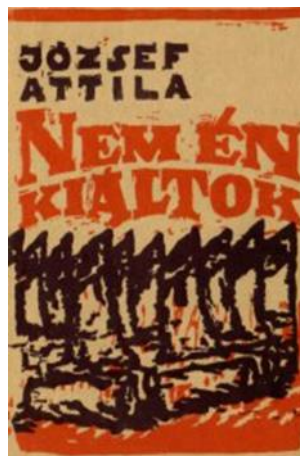
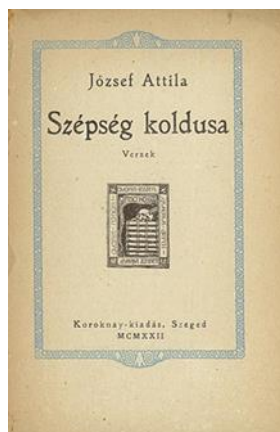
Nincsen apám, sem anyám, 1929

Döntsöd a tőkét, ne siránkozz, 1931

Külvárosi éj, 1932

Medvetánc (gyűjteményes kötet), 1934

Nagyon fáj, 1936

• Sokszínű líráját itt egy-egy rövid részlettel érzékeltetem

A **Szépség koldusából** való Hymnus a borhoz az induló Babits, a Keresek Valakit Ady modorát idézi. A következő két vers a **Nem én kiáltok** című kötetben jelent meg. A Szegényember balladája az újnépíesség, a másik az avantgárd hatását jelzi

HYMNUS A BORHOZ (részlet)

Bor, te dús örömelixír,
Bor, te táltos rőt pogány,
Csók az Élet ajakán,
Kedveseknek várva vitt hír.

Vérem forrjon véled össze,
Bor, te férfikor teje,
Mindeneknek elseje,
Torkom érced hadd fürössze.

Keresek Valakit (részlet)

Tele vágyakkal zokog a lelkem
Szerető szívre sohase letem,
Zokog a lelkem.

Keresek Valakit s nem tudom, ki az?
A percek robognak, tűnik a Tavasz
S nem tudom, ki az.

SZEGÉNYEMBER BALLADÁJA

- Szegényember, hogy adod a bölcsőt?
- Csöpp a gyerek, hogy adnám a bölcsőt?
- Király vagyok, bírok nagy erővel,
Ha nem adod, elveszem erővel.

Szegényember, hejh, csak egyet szólna -
A király már katonákért szólna.
De a bölcsőt a tóba hajítja,
Csöpp gyereket utána hajítja.

Szegényember sír-rí a börtönben.
Szegényember nevet a börtönben.
Nincs a gyerek már a rossz világban,
Jobb sora lesz, hajh, vízi-világban!

NEM ÉN KIÁLTOK

Nem én kiáltok, a föld dübörög,
Vigyázz, vigyázz, mert megőrült a sátán,
Lapulj a források tiszta fenekére,
Símulj az üveglapba,
Rejtőzz a gyémántok fénye mögé,
Kövek alatt a bogarak közé,
Ó, rejtsd el magad a frissen sült kenyérben,
Te szegény, szegény.
Friss záporokkal szívárogyj a földbe -
Hiába füröszödsz önmagadban,
Csak másban moshatod meg arcodat.
Légy egy fűszálon a pici él
S nagyobb leszel a világ tengelyénél.
Ó, gépek, madarak, lombok, csillagok!
Meddő anyánk gyerekért könyörög.
Barátom, drága, szerelmes barátom,
Akár borzalmas, akár nagyszerű,
Nem én kiáltok, a föld dübörög.

Egy új személyiségmodell

- Témánk szempontjából József Attila első igazán jelentős verse a *Tiszta szívvel* (1925). Ez irányította rá a figyelmet
- A mű **kiegyensúlyozott formájával** a népdalra emlékeztet, amellyel felel a **lázadó tartalom**
- **Szerkezetileg három részre tagolható:** az első két strófa a lírai én állapotát, a harmadik lázadását, a negyedik tettének következményeit, a büntetést mutatja be. Központi motívuma „*tiszta szív*”, amely mintegy keretbe foglalja a verset

Nincsen apám, se anyám,
se istenem, se hazám,
se bölcsőm, se szemfedőm,
se csókom, se szeretőm.

Harmadnapja nem eszek,
se sokat, se keveset.
Húsz esztendőm hatalom,
húsz esztendőm eladom.

Hogyha nem kell senkinek,
hát az ördög veszi meg.
Tiszta szívvel betörök,
ha kell, embert is ölök.

Elfognak és felkötnek,
áldott földdel elfödnek
s halált hozó fű terem
gyönyörű szép szívemen.

- Mit jelképez a tiszta szív?
Mindenekelőtt a **személyiség nyitottságát, szép és jó iránti vágyát**. Ebben rejlik az ifjúság hatalma, amelynek energiáit az előtte álló lehetőségek megsokszorozzák

Az állapotrajz fogalmai (apa, anya, isten, haza stb.) és a bűn képei (betörés, emberölés) nem köznapi jelenésükben vannak itt jelen, hanem csak jelképként értelmezhetők. **Azt fejezik ki megrázó erővel, hogy a személyiségnek önmagának kell felépítenie sorsát.** Ha meg akarja valósítani önmagát nem követhet mintákat, hanem neki magának kell egy új személyiségmodellt létrehoznia. Ahogy 9 év múlva az Eszméletben fogalmaz:

„Az meglett ember, akinek
szívében nincs se anyja, apja,
ki tudja, hogy az életet
halálra ráadásul kapja
s mint talált tárgyat visszaadja
bármikor - ezért őrzi meg,
ki nem istene és nem papja
se magának, sem senkinek.”

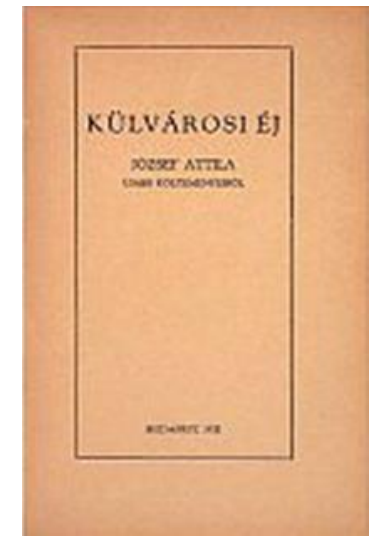
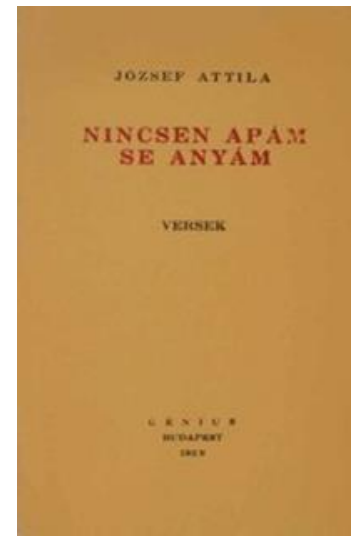
A harmónia lehetősége

- A *Tiszta szívvel* című vers azt érzékelteti, hogy József Attila **hamar nagy keresővé válik**. Teljességre vágyik, amelyet első korszakában főként a szerelemben vél megtalálni. Szép versek sora igazolja ezt. Az egyik legszebbet másolom ide:

Áldalak bával, vigalommal (1928)

Áldalak búval, vigalommal, Mindegy szeretsz-e, nem szeretsz-e,
féltelek szeretnivalómmal, szívemhez szívvel keveredsz-e, -
őrizlek kérő tenyerekkel: látlak, hallak és énekellek,
buzaföldekkel, fellegekkel. Istennek tégedet felellek.

Topogásod muzsikás romlás, Hajnalban nyujtózik az erdő,
falam ellened örök omlás, ezer ölelő karja megnő,
düledék-árnyán ringatózom, az égről a fényt leszakítja,
leheletedbe burkolózom. szerelmes szívére borítja.

- Amit első pályaszakaszában még csak ideig-óráig tud átélni, megtalálja a másodikban.
- Ez az 1929-től 1933-ig tartó időszak már **a költői kiteljesedése**. Világképében megjelenik a harmónia lehetősége. **Úgy gondolja: az ember és a világ összhangba hozható egymással**

A marxista és a freudista

- A harmónia lehetőségét egy filozófiai és egy lélektani irányzat alapozza meg
- Az egyik a **marxizmus**. A költő úgy hiszi: a magántulajdon megszüntetése igazságos társadalmat teremthet
- Kicsit később, 1931-ben ismerkedik meg tüzetesebben **Freud tanaival**. Magával ragadja, s úgy érzi, nem csupán a társadalom formálható át, de segítségével maga az ember is felnőhet a nagy feladathoz

- Két részlettel érzékeltetem ezt. *A város peremén* befejezése szóhasználatával (termelési erők, ösztönök) is utal arra, hogy szerinte a marxizmus és a mélylélektan ember és világ összhangjához vezethet. Az Elégia első paradoxona egymagában mutatja: a külvárosban készülhet a szebb jövő

A város peremén (részlet)

Mig megvilágosúl gyönyörű
képességünk, a rend,
mellyel az elme tudomásul veszi
a véges végtelent,
a termelési erőket odakint s az
ösztönöket idebent... (...)

A költő - ajkán csörömpöl a szó,
de ő, (az adott világ
varázsainak mérnöke),
tudatos jövőbe lát
s megszerkeszti magában, mint ti
majd kint, a harmóniát.

Elégia (részlet)

Az egész emberi
világ itt készül. Itt minden csupa rom.
Ernyőt nyit a kemény kutya tej
az elhagyott gyárudvaron.
Töredezett, apró ablakok
fakó lépcssein szállnak a napok
alá, a nyirkos homályba.
Felelj -
innen vagy?
Innen-e, hogy el soha nem hagy
a komor vágyakozás,
hogy olyan légy, mint a többi nyomorult,
kikbe e nagy kor beleszorult
s arcukon eltorzul minden vonás?

A tárgyak poétikája

- A képlet persze bonyolultabb, mint látszik. A költő ír ugyan agitatív verseket is, ám mi sem áll távolabb tőle, mint a kincstári optimizmus. A külváros világát rajzolva a nembeli ember lehetőségeit vázolja föl
- Az alkotások jó része **szabadvers**. Rendszerint egy képzeletbeli utazást mutatnak be, amelynek során egyre gazdagabban tárulnak fel a mű kulcsmotívumai
- **legnagyobb újdonságuk a tárgyiasság.** Képalkotásuk rendkívül sűrű, metaforái és hasonlatai egymásba fonódnak, egyszerre hatnak szemléleti, hangulati és fogalmi síkon. **Komplex képeknek** nevezte el őket Hankiss Elemér

- Egyik legnagyobb tárgyas verséből, a *Téli éjszakából* való az alábbi részlet. Befejezése a költői szerepet is megmutatja: a beszélő mintegy mérnök-konstruktorként szemléli a világot, és mutatja föl a benne rejlő lehetőségeket. „Az *adott világ varázsainak mérnöke*”:

Téli éjszaka. Benne,
mint külön kis téli éj,
egy tehervonat a síkságra ér.
Füstjében, tengve
egy ölnyi végtelenbe,
keringenek, kihúynak csillagok.

A teherkocsik fagyos tetején,
mint kis egérke, surran át a fény,
a téli éjszaka fénye.

A városok fölött
a tél még gőzölög.
De villogó vágányokon,
városba fut a kék fagyon
a sárga éjszaka fénye.

A városban felüti műhelyét,
gyártja a kínok szűrő fegyverét
a merev éjszaka fénye.

A város peremén,
mint lucskos szalma, hull a lámpafény,
kissé odább
a sarkon reszket egy zörgő kabát,
egy ember, üldögél,
összehúzódik, mint a föld, hiába,
rálép a lábára a tél...

Hol a homályból előhajol
egy rozsdalevelű fa,
mérem a téli éjszakát.
Mint birtokát
a tulajdonosa.

Külvárosi éj (1931)

- **A munkásosztály nyomasztó sorsát jeleníti** meg a *Külvárosi éj*. A versben nincs buzdítás, a munkásosztály nehéz helyzetére kerül a hangsúly. Komplex képeiben, összefonódik a szemléleti, a gondolati és a hangulati sík: „*Nedvesség motoz a homályban*”

Farkas
István:
Külvárosi
éj (1931)

- A beszélő egy bérház konyhájában ülve (1-2. strófa) járja be képzeletben a külvárost. Megmutatja a gyárak világát, az éjszaka embereit (kommunista, rendőr, napszámos), majd egy látomás után hitért fordul az éjhez. Az utolsó strófában újra a konyhában vagyunk
- Négy motívumot világít meg egyre gazdagabban: **sötétség, mozdulatlanság, víz, csönd**. Ezek a munkásság sorsát szimbolizálják: nyomorát, vágyait, tehetetlenségét: „*S amott a kopár réteken/ rongyok a rongyos füveken/ s papír. Hogy’ mászna! Mocorog s indulni erőtlen...*”

Harmónia a szerelemben

- **Legszebb szerelmes verse, az Óda műfaji szintézis:** átmenet a dicsőítő óda, a szerelmi vallomás és a filozófiai költemény között. **Szerkezete zenei**, a szimfóniára emlékeztet. Öt különböző hangulatú tételből és egy zárlatból áll
- Az 1. rész bemutatja a tájat és megidézi a kedvest. A hangulat egyszerre ünnepélyes és meghitt, családi. A 2.-ban jön a **téma: a szerelem a mindenséggel való harmónia feltétele**

Óh mennyire szeretlek téged,/ki szóra bírtad egyaránt/
a szív legmélyebb üregeiben/ cseleit szövő, fondor magányt/
s a mindenséget./ Ki mint vízesés önnön robajától,/
elválsz tőlem és halkan futsz tova,/ míg én, életem csúcsai közt, a távol
közelében, zengem, sikoltom,/ verődve földön és égbolton,/
hogyan szeretlek, te édes mostoha!

- A 3. egység gyönyörű szerelmi vallomás. A stíluseszközök közül kiemeljük az előismétléseket, a hasonlatokat és az ellentéteket. A 4. részben megmutatja a kedvesben a világot, a női test belső működését költészetté emeli
- Az 5. a vallomás fogadtatását rögzíti. A költő bizonytalan: „*A lét dadog, csak a törvény a tiszta beszéd*”. Az emberi lét alaptörvényéről van itt szó. Arról, hogy **csak akkor formálhatjuk teljessé az életünket, ha megtaláltuk a magunk párját**
- A *Mellékdal* a teljesség vágyát is, bizonytalanságát is érzékelteti

Válság és útkeresés

- 1934-ben fordulat következik be József Attila pályáján. Nemcsak a marxizmustól távolodik el, arra is **ráébred: az a harmónia, amelyben eddig hitt, és képes volt gondolatban megteremteni – valójában nem létezik.** Ezt láthatjuk Eszmélet című versében:

*„Én fölnéztem az est alól
az egek fogaskerekére -
csilló véletlen szálaiból
törvényt szőtt a mult szövőszéke
és megint fölnéztem az égre
álmaim gőzei alól
s láttam, a törvény szövedéke
mindig fölfeslik valahol.”*

Az első négy sor még rendet lát a világban, a tekintetét újra az égre emelő beszélő azonban már a harmónia törékenységét. „A két esemény között a különbség az „álmaim gőzei alól”, azaz kiderült, hogy nem a világban van a rend, a törvény szövedéke, hanem mi magunk vágyunk rá, mi vetítjük bele a rendet a dolgok egészébe, a lét nem rendelkezik azzal a meghatározó összefüggéssel, amely az elmúlt években a legjelentősebb verseket, a költő egész életét szervezni, összetartani tudta. A létnek nincs megbízható térképe” – írja Bókay Antal.

- Súlyosbodik betegsége is (borderline neurózis), költészete azonban tovább mélyül. Több verset ír, mint korábban, és sok közöttük a nagy mű. **Válság és útkeresés jellemzi ezt a korszakát.** Szembenéz a lét értelmetlenségével, de kutatja a lét értelmét is. Hol?
- **Egy okos társadalomban**, ahol az egyén kiteljesedhet
- **Istenben**, akitől a szeretet megjelenését reméli
- **A szerelemben**, amelytől védelmet, feltétlen elfogadást remél

Okos társadalom

- A költő kései korszakában is folytatódik közösségi verseinek sora. Nem marxista már, de hisz egy olyan társadalom megteremtésének lehetőségében, amelyben az ember megtalálhatja önmagát
- **Önértelmezés, önteremtés ez: annak a felmérése, van-e dolga a világban,** hiszen csak ez adhat az életnek értelmet. Ahogy Márai Sándor írja: *„Úgy látszik, az ember mindent bír, addig a határig, amíg célja van az életnek”*

„Jöjj el, szabadság! Te szülsz nekem rendet
jó szóval oktasd, játszani is engedd
szép, komoly fiadat!”
(Levegőt! 1935)

S mégis, magyarnak számkivetve,
lelkem sikoltva megriad –
édes Hazám, fogadj szivedbe,
hadd legyenek hűséges fiad!
(Hazám, 1937)

„Én nem fogom be pörös számat.
A tudásnak teszek panaszt.
Rám tekint, pártfogón, e század:
rám gondol, szántván, a paraszt”
(Ars poetica, 1937))

„... Én dolgozni akarok. Elegendő
harc, hogy a multat be kell vallani.
A Dunának, mely mult, jelen s jövő, egymást ölelik lágy hullámai.
A harcot, amelyet őseink vívtak,
békévé oldja az emlékezés
s rendezni végre közös dolgainkat,
ez a mi munkánk; és nem is kevés.”
(A Dunánál, 1936)

- Négy legnagyobb közéleti verse (egy-egy részletüket ide másoltam) azt tanúsítja: van

„Én nem fogom be pörös számat” – írja az Ars poeticában, teremti meg önmagát a feladatban: egy szebb világért való küzdelemben.

A Levegőt! és a Hazám a kor társadalmát méri föl. Előbbi a szabadsághiányt, az országban uralkodó „fortélyos félelmet”, utóbbi a megoldásra váró problémákat állítja a középpontba, s mindkettőben úgy gondolja a beszélő: a költő feladata a maga módján síkra szállni egy okosabb társadalomért, a „szabadság rendjéért”

Történelemszemléletét fejti ki A Dunánál című tanító ódában. A történelem jelképe a folyó, amely az elején zavaros – a végén amikor ráébred küldetésére: harmonikus. A vers arról szól, miként viszonyuljon az egyén és a nemzet a történelemhez. Azt fejti ki megrázó erővel, hogy **a nemzet szövetség a most élők, a már meghaltak és az ezután születendők között. Ebből merít ő is erőt, így teremti újjá önmagát.**

A Szeretet istene

- Az okos társadalom mellett a másik kiút: Isten. Korábban is írt istenes verseket (költő benne látja „*a maga szeretet-energiájának megújító erejét*” – írja Sík Sándor). Most még nagyobb szüksége lesz rá

Egyik legszebb istenes verse, a **Nem emel föl** a panaszszóltárokat idézi. Az idősíkok alapján érdemes elemezni.

A sárgával jelölt sorok mutatják be a jelent, a lírai én helyzetét. Belenehezült a sárba, azaz olyan világ veszi körül, amelyben nincs Isten és nincs szeretet. A „kegyetlen árva” rettentő magányát jelzi. Környezete ugyanis (2. strófa) feddéssel akar lelket önteni belé, pedig neki önzetlen szeretetre volna szüksége (9.sor)

A múltból két sor szól (piros). Kinek volt mindegy már a kín? Istennek. Ugyanis **a költő mintegy Isten helyébe lépve önmaga akart értelmet és reményt adni az életnek. Csakhogy ez a kísérlet kudarcba fulladt.**

NEM EMEL FÖL

Nem emel föl már senki sem,
belenehezültem a sárba.
Fogadj fiadnak, Istenem,
hogy ne legyek kegyetlen árva.

Fogj össze, formáló alak,
s amire kényszerítnek engem,
hogy valljalak, tagadjalak,
segíts meg mindkét szükségemben.

Tudod, szívem mily kisgyerek -
ne viszonozd a tagadásom;
ne vakítsd meg a lelkemet,
néha engedd, hogy mennybe lásson.

Kinek mindegy volt már a kín,
hisz gondjaid magamra vettem,
az árnyékvilág árkain
most már te őrködj énefelettem.

Intsd meg mind, kiket szeretek,
hogy legyenek jobb szívvel hozzám.
Vizsgáld meg az én ügyemet,
mielőtt magam feláldoznám.

Ezért fordul újra Istenhez a tőle elszakadt személyiség. **(zöld)** Mit kér tőle? Azt, hogy emberi szeretet formájában mutakozzon meg a világban: „Intsd meg mind, kiket szeretek, hogy legyenek jobb szívvel hozzám” Innen kiindulva érthető meg a könyörgés többi fordulata. Csak az evilági szeretet megtapasztalva érezhetjük magunkat Isten gyermekének („Fogadj fiadnak...”). Ez fog bennünket össze erényt és bűnt megkülönböztetni tudó személyiséggé, aki hit és hitetlenség között hánykolódik, lelke azonban nem vakul meg; az értelmes élet lehetősége olykor megjelenik előtte, néha a mennybe lát, s ez újra erőt ad számára a küzdelemhez.

Márai Sándor írja: „A XVIII. század felszámolta a vallást. A XIX. század felszámolta az istent. A XX. század felszámolja az embert.” Ám az ember nem mindig hagyja felszámolni magát. Válságos pillanataiban a múltat és az eget kémleli: a Teremtőt szeretné megpillantani. **Ilyenkor tárul elénk a későmodern korban legnehezebben feloldható ellentmondása: faképnél hagytuk Istent – de nem tudunk meglenni nélküle. Ennek a megrendítő létélménynek gyönyörű megformálása József Attila verse,** amely a Bukj föl az árból című alkotással együtt méltó folytatása Balassi és Ady istenes lírájának. S egyik előfutára Pilinszky Apokrif-jének és Beckett Godot-ra várva című abszurd drámájának.

A szerelem mint menedék

- A kései József Attila számára a szerelem végső menedékként jelenik meg. Mindenekelőtt a Flórához írt versek érzékeltetik ezt. A ciklus első darabját idézem:

FLÓRA

1. Hexaméterek

Roskad a kásás hó, cseperészget a bádogeresz már,
elfeketült kupacokban a jég elalél, tovatűnik,
buggyan a lé, a csatorna felé fodorul, csereg, árad.
Illan a könnyü derű, belereszket az égi magasság
s boldog vágy veti ingét pírral a reggeli tájra.

Látod, mennyire, félve-ocsúdva szeretlek, Flóra!
E csevegő szép olvadozásban a gyászt a szivemről,
mint sebről a kötést, te leoldtad - újra bizsergek.
Szól örökös neved árja, törékeny báju verőfény,
és beleborzongok, látván, hogy nélküled éltem.

A vers két egységre tagolódik. Az első a tavaszt idézi meg a hóolvadás középpontba állításával, a második a lírai én lelkének megújulásáról szól. A beszélő számára a szerelem a világgal való harmónia egyetlen lehetősége. **A költemény kulcshelye: „Félve, ocsúdva szeretlek...” Azt érzékelteti, hogy a költő képes az építő párbeszédre a világgal és önmagával.** Újra társas lénnyé lett: már nem pusztán „önmagában fürösztí”, „másban is képes megmosni az arcát”.

A költő fenntartás nélküli elfogadást vár a szerelemtől. Olyan vágy ez, amit csak az édesanyánk teljesíthet. Ezért is fonódik össze számos versében a kedves és az anya alakja. A legmegrendítőbb anya-vers, a **Kései sirató befejezése** a szerelem kudarcát is megindokolja. Mindannyian csalódunk, mert meghal az édesanyánk. S ha igazi szerelemre vágyunk, mindannyiunknak csalnunk kell: szerepet játszunk, hogy szőröstül-bőröstül elfogadjanak bennünket. Nincs mit tenni, ilyen az élet – jelzi a zárlat („belehalni”).

A kései József Attila verseinek beszélője leggyakrabban gyermekként jelenik meg. Emellett fontos motívum költészetében az anya, az apa, a csalódás, a csalás, a bűn és a büntetés. Ez ad lehetőséget kései lírájának freudista értelmezésére: egy feldolgozatlan Ödipusz-komplexus művészi rajzát látva benne. Ebben az összefüggésben Isten az apa metaforája, a szerelmes versek pedig valójában az anyáról szólnak. Szerintem a freudizmus csak színezi a költő kései költészetét, segít megértésében, de sok mindenre nem ad magyarázatot.

A számvetés versei

- A kétségbeesett keresés kudarcba fullad. Számos ok miatt, főként azonban azért, mert betegsége gyógyíthatatlan
- Ennek belátása után az lesz a fő kérdés: mi vezetett a tragikus magányhoz? **Az önteremtés gesztusai után az önértelmezés lesz költészetének fő témája**
- Uralkodó verstípusa a **LÉTÖSSZEGZŐ**, amely az önmegvalósítást helyezi a középpontba

Az önértelmezés természetesen már a kereséssel együtt is zajlik. A személyes sorsalakítás kudarcát az 1933-ban született Reménytelenül című vers 3. strófája foglalja össze a legtömörebben:

„A semmi ágán ül szívem,
kis teste hangtalan vacog,
köréje gyűlnek szeliden
s nézik, nézik a csillagok.”

- Ez többnyire két másik verstípussal együtt jelentkezik: az **önmegszólító**, illetve az **időszembesítő** verssel
- Nagy önmegszólító versek: *Tudod, hogy nincs bocsánat, Karóval jöttél.* Időszembesítő: *Talán eltűnök hirtelen, Íme hát megleltem hazámat*
- A versek formailag dalszerűek, hangnemük elégikus, a lecsillapodott fájdalom jellemzi őket

Két létösszegző vers

A **Talán eltűnök hirtelen** időszembesítő vers: a három idősík szembesítésével végzi el a számvetést. Köztük szoros logikai kapcsolat van, bár kötőszók nem jelzik.

Kiderül: a személyiség sorsa a múltban dőlt el, annak a következménye a jelen és a jövő: „eltűnök hirtelen” (jövő), ugyanis „elpazaroltam mindenem” (múlt), ezért „most könnyezve hallgatom”(jelen)

Mindegyik idősíkhöz értékhány kapcsolódik: A jövőé (zöld) létvonatkoztatású (nem hagy nyomot a világban). A jelené (sárga) érzelmi: szomorúság. A múlté (piros) erkölcsi (daczól, nem elvből hágja át a szabályokat)

A verset Martin Heidegger egzisztencialista gondolkodó filozófiája felől lehet megérteni. Szerinte hiteles életet csak az élhet, aki „halálhoz mért életet” él. A mű rímel erre: a nyomtalanul eltűnés miatt érzett szomorúságot ez a két sor magyarázza: „Ifjuságom a zöld vadont/ szabadnak hittem és öröknek”. E szép természeti kép némileg oldja is a tragikumot. A képanyag többi része főként életkorokat idéz.

Talán eltűnök hirtelen,
akár az erdőben a vadnyom.
Elpazaroltam mindenem,
amiről számot kéne adnom.
Már bimbós gyermek-testemet
szem-maró füstön szárítottam.
Bánat szedi szét eszemet,
ha megtudom, mire jutottam.
Korán vájta belém fogát
a vágy, mely idegenbe tévedt.
Most rezge megbánás fog át:
várhattam volna még tíz évet.
Daczól se fogtam föl soha
értelmét az anyai szónak.
Majd árva lettem, mostoha
s kiröhögtem az oktatómat.
Ifjuságom, e zöld vadont
szabadnak hittem és öröknek
és most könnyezve hallgatom,
a száraz ágak hogy zörögnek.

Karóval jöttél, nem virággal,
feleseltél a másvilággal,
aranyat ígértél nagy zsákka
anyádnak és most itt csücsülsz,
mint fák tövében a bolondgomba
(így van rád, akinek van, gondja),
be vagy zárva a Hét Toronyba
és már sohasem menekülsz.
Tejfoggal kőbe mért harapnál?
Mért siettél, ha elmaradtál?
Mért nem éjszaka álmodtál?
Végre mi kellett volna, mondd?
Magadat mindig kitakartad
sebedet mindig elvakartad,
híres vagy, hogyha ezt akartad.
S hány hét a világ? Te bolond.
Szerettél? Magához ki fűzött?
Bujdokoltál? Vajjon ki őzött?
Győzöd, ami volt, ha ugyan győzöd,
se késed nincs, se kenyered.
Be vagy a Hét Toronyba zárva,
örülsz, ha jut tüzelőfára,
örülsz, itt van egy puha párna,
hajtsd le szépen a fejedet.

A **Karóval jöttél önmegszólító vers, de időszembesítő is:** a számvetést a három idősík összevetésével végzi el.

A jelenre (sárga) a tragikus magány jellemző. Ezt a bolondgomba-hasonlat és az ismétlődő Hét Torony szimbólum érzékelteti (az Egri csillagokból tudjuk: innen lehetetlen kiszabadulni).

A jövőt (zöld) a befejezés megszépítő körülírása (eufemizmus) mutatja be: **a beszélőnek nem maradt más lehetősége, mint a halál elfogadása**, hiszen se eszköze, se ereje nincs már az élet folytatásához („se késed nincs, se kenyered”)

A tragikus magányt itt is a múltbeli tettek magyarázzák (piros). Ám más az ok, mint az előző alkotásban. A költő túl sokat akart, mintegy a művész mentalitásával közeledett a világhoz: „Tejfoggal harapott kőbe”, azaz többre vágyott, mint amire a világ lehetőséget adott. Nem „éjszaka”, hanem nappal álmodott, tehát a valóságot akarta szebbé tenni. „Kitakarta magát”, túlságosan őszinte volt, és ezzel sebezhetővé vált... Emberi kapcsolataiban is teljességre törekedett („Szerettél...”)

Saját testével írott vers?

- Bókay Antal úgy látja: a világirodalom egyik legtudatosabb költője, a halálát is megtervezte. Öngyilkosságával posztmodern verset írt. A Mindentudás Egyetemén elhangzott előadásából idézek:

„1937-es verseiben, töredékeiben egy különös folyamatot érzékelhetünk, a mama alakja egyre ténylegesebben van jelen, mintegy hallucinatorikus erőt kap, és az anyai szeretet, a mama feltámasztásának sikertelensége után az anya fantomja tér vissza a másvilágról, ő lesz az a társ, akivel itt lehet hagyni a világot:

Édesanyám, egyetlen, drága,
te szűzesség kinyílt virága
önnön fájdalmaid boldogsága.

Istent alkotok (szivem szenved)
hogyan élhess, hogyan teremtsen mennyet,
hogyan jó legyek s utánad menjek!

A költő pontosan kijelöli halála értelmét és irányát: megtalálni a mamát, ha nem lehet itt a földön, akkor a túlvilágon:

MAJD...

Majd eljön értem a halott,
ki szült, ki dajkált énekelve.
És elmulik szivem szerelme.
A hűség is eloldalog.
A csöndbe térnek a dalok,
kitágul, mint az űr, az elme.
Kitetszik, hogy üres dolog
s mint világ visszája, bolyog
bennem a lélek, a lét türelme.
Széthull a testem, mint a kelme,
mit összerágtak a molyok.
S majd összeszedi a halott,
ki élt, ki dajkált énekelve.

A szárszói
József Attila-
emlékmű
szemben
a vasúttal

Pontosan ezekben a sorokban olvashatjuk az öngyilkosság poétikáját, a saját testen írt utolsó verset. A vonat által szétszabdalt testet, a széthullt kelmét valóban a hallucinatorikusan odavarázsolta halott anyja szedi össze és viszi magával a túlvilágra. Tudjuk, József Attila 1937. december 3-án este lett öngyilkos. December 4., Borbála nap, anyja, Pócze Borbála nevenapja és egyben születésnapja is volt. A költő ennek előestéjén már a halott mama nevénél, emlékénel tartózkodott.”

Eddig az idézet. Itt nem lehet vele vitába szállni. Csak azt szeretném hangsúlyozni: **József Attila nem azért választotta a halált, hogy sorai beteljesedjenek** (ahogy annak idején Petőfi sem). **Annak betegsége volt az oka.** Ahogy Tverdota György rámutatott: „*Világosan látta esélyeit: ha tovább él, hátralevő éveit eltompított állapotban, elmeegógyintézetben kell letöltenie. Ezért az egyetlen megoldást választotta, amelyet ilyen esetben választani lehet: az öngyilkosságot.* 1937. december 3-án este a balatonszárszói állomáson önként vetett véget életének”